

АФІКСАЛЬНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ НЕОЛЕКСИКИ

У статті на матеріалі інтернет-видань за 2012–2017 рр. проаналізовано суспільно-політичні неологізми, утворені за допомогою афіксації. Розглянуто й охарактеризовано продуктивні префіксальні й суфіксальні форманти, які активно функціонують упродовж досліджуваного періоду. Виявлено неоформанти і зміни в семантиці окремих префіксів, зумовлені впливом суспільно-політичних реалій.

Ключові слова: суспільно-політична лексика, неолексика, неологізм, афіксальне словотворення, неоформант.

Постановка наукової проблеми та її значення. У динамічному та перенасиченому інформацією сучасному світі уникнути інновацій неможливо. Мова реагує на них миттєво, максимально використовуючи внутрішні словотвірні ресурси або залучаючи іншомовні одиниці. Тому у зв'язку з активним соціальним та політичним життям України впродовж останніх років спостерігаємо інтенсивне оновлення суспільно-політичної лексики. Революція гідності, війна, громадянська свідомість та увага до діяльності влади – усе це «з педантичною точністю фіксує мова своїм лексико-семантичним, фразеологічним, словотвірним, граматичним корпусом» [6, с. 591].

Афіксальний спосіб разом із безафіксним, абрєвіацією, конверсією, осново- та словоскладанням належить до найпродуктивнішого в українському словотворенні способу – морфологічного [9, с. 636]. Розгляд суспільно-політичної лексики крізь призму деривації дає змогу поглибити розуміння загальнономовних словотвірних трендів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Словотвірний аспект неолексики був об'єктом лінгвістичних розвідок К. Городенської, Н. Клименко, Є. Карпіловської, О. Стишова, Л. Кислюк та ін. Лексико-словотвірним інноваціям суспільно-політичного назовництва присвячено дисертаційну роботу С. Лук'яненка (2009 р.). Деякі нові суспільно-політичні одиниці зафіксовано у словниках «Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики» [1] та «Лексико-словотвірні інновації. 2012–2013» [5], але окремі дослідження, які б докладно висвітлили роль афіксального словотворення у розвитку суспільно-політичної неолексики другого десятиліття ХХІ століття, відсутні.

Мета статті – проаналізувати суспільно-політичні неологізми української мови, утворені способом афіксації протягом 2012–2017 рр. Для цього виконано такі **завдання**: 1) зафіксовано нові суспільно-політичні лексеми в мові українських інтернет-видань; 2) визначено продуктивні

словотвірні форманти; 3) проаналізовано семантичні зміни афіксів у межах суспільно-політичних одиниць. Джерельною базою розвідки слугували публікації інтернет-видань «Українська правда», «Тиждень», «Експрес» та ін. за досліджуваній період.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Афіксальне словотворення охоплює префіксальний, суфіксальний, конфіксальний (префіксально-суфіксальний) і флексійний способи [9, с. 28]. **Префіксальний спосіб** – це творення неологізмів шляхом додавання до твірної основи префікса. Порівняно з розвитком суспільно-політичної лексики на попередніх етапах [4; 7] у 2012–2017 рр. кількість префіксальних неологізмів суттєво зростає.

Префікс *не-* позбавлений оцінного компонента і виражає заперечення ознаки, названої твірною основою: *недержавний, нелюстрований, ненасильницький, некупований, непартійний, непублічний, неурядовий*. Нейтральність новотворів сприяє їх проникненню в термінологію суспільних наук, наприклад, *неурядова організація, ненасильницький спротив*.

Натомість префікс *анти-* зі значенням неприйняття, спротиву містить оцінну сему. Він продуктивний у творенні іменників та прикметників, які належать до тематичної групи «Ідеологія» або синтагматично з ними пов'язані: *антиглобаліст, антикомсомолец, антикорупція, Антимайдан, антицінності; антидискримінаційний, антиолігархічний, антиросійський, антисистемний, антитерористичний, антитруханівський, антиукраїнський, антиурядовий*.

Антонімічний попередньому префікс з позитивним ставленням до певного явища – *про-*: *провладний, проєвропейський, прокомуністичний, проросійський, проукраїнський*.

Активно функціонує пара префіксів *до-* і *пост-* у темпоральному значенні. Такі новотвори одразу формують антонімічні зв'язки (*домайданівський – постмайданівський, домайданний – постмайданний, довиборчий – поствиборчий*) або залишаються без парадигми (*пострадянський*). Обидва префікси мають омонімічні значення: *до-* приєднується до дієслівних основ та означає повторення, посилення дії: *докапіталізувати*. В українську літературну мову з англійської увійшло нове значення форманта *пост-*: «період чи явище, коли поняття, позначуване твірною основою, втрачає свою сутність, ознаки, актуальність» (*постдемократія, постімперіалізм, постполітика, постправа*).

Продуктивним упродовж досліджуваного періоду був префіксоїд *євро-*: *єврозона, євроінтегратор, євроінтеграція, Євромайдан, єврооптиміст, євроскептик, євроскептицизм*. Велика кількість похідних дозволяє визначити його як неоформант. «Якщо за допомогою певного виокремлюваного структурного компонента починають створювати слова в системі самої української мови, то така неоморфема стає неоформантом –

складником структури новотвору, похідного слова не лише з подільною основою, а й з формальною та семантичною мотивацією» [2, с. 16].

Окрім **євро-**, запозиченого з англійської раніше, у досліджуваному періоді відбулося аналогічне становлення неформанта **e-**. Він з'явився в мові інтернет-видань унаслідок калькування англійських лексем *e-mail*, *e-learning*, *e-service*, де означав *електронний* (напр., *e-mail* – електронна пошта). 2008 року Є. Карпіловська фіксує лише три одиниці, утворені в такий спосіб, і визначає неформант як аброоснову з базовим прикметником *електронний* [3, с. 154]. У 2012–2017 рр. через поширення інформаційних технологій процеси, пов'язані із суспільно-політичним життям, продовжують переходити у віртуальний формат, **e-** бере активну участь у словотворенні: *e-вибори*, *e-голосування*, *e-декларування*, *e-здоров'я (e-медицина)*, *e-комерція*, *e-навчання*, *e-податки*, *e-тендер*, *e-урядування* тощо. Здебільшого у мові інтернет-ЗМІ вони функціонують паралельно із синонімічними словосполученнями зі словом *електронний*: *За його словами, законодавча норма про перевірку e-декларації протягом 90 днів була вилучена як нереалістична, і на даний момент членам агентства не потрібно терміново перевіряти всі декларації* (expres.ua, 12.11.2016); *Для участі в електронному голосуванні виборець повинен скористатися спеціальною ідентифікаційною картою (ID-картою), яка є документом, що посвідчує особу, нарівні з паспортом* (upian.ua, 26.09.2013). Однак деякі новотвори – *e-здоров'я*, *e-податки*, *e-декларант* не мають синонімічних словосполучень, а отже, **e-** з аброоснови перетворився у префіксод: *Генпрокуратура вперше передала до суду справу e-декларанта* (umoloda.kiev.ua, 08.02.2017).

Префікс **де-** зі значенням «позбавляти чогось, анулювати дію, названу мотивувальним дієсловом» чи «здійснювати дію, протилежну дії мотивувального слова» також часто входить до складу суспільно-політичних новотворів: *декомунізувати*, *деолігархізувати*, *деполітизувати*, *децентралізувати*. Вони стають основою для деривації віддієслівних іменників, що означають різні напрями державної політики. Виняток – зафіксований нами іменник *дегуманітаризація*, утворений від іменника *гуманітаризація*. Одиниця *дегуманітаризувати* потенційно можлива в системі української мови, але не зафіксована в мові інтернет-видань.

Менш численні новотвори з префіксами **псевдо-** і **квазі-**, що означають «несправжній», «фальшивий»: *псевдовибори*, *псевдожурналіст*, *псевдореферендум*, *квазідержав*, *квазіполітичний*. Поодинокі приклади неолексем із префіксами **віп-**, **гіпер-**, **топ-**, **супер-**, які демонструють вищий ступінь вираження ознаки чи дії: *ВІП-агітатор*, *гіпергероїзація*, *топ-активіст*, *супербанк*, *супердержбанк*.

Одиничні суспільно-політичні лексеми утворені за допомогою префіксів **мікро-** (*мікрокредитування*), **онлайн-** (*онлайн-петиція*), **пере-** (*переорієнтувати*), **пра-** (*пратітушки*) та **ре-** (*реінвестиція*).

Як бачимо, значна частина продуктивних префіксів у суспільно-політичній неолексиці походить з інших мов. Л. Струганець серед факторів запозичень інтернаціональних лексем і афіксів називає ріст знань мов у сучасному світі, розвиток політичних, економічних і культурних зв'язків між державами [8, с. 308]. Натомість поповнення суспільно-політичної лексики суфіксальним способом переважно відбувається за допомогою питомо українських формантів.

Суфіксальний спосіб – це творення нових суспільно-політичних лексичних одиниць за допомогою суфіксів. Суфіксація часто призводить до зміни частиномовної належності слова, внаслідок чого виникають нові іменники, прикметники, дієслова та прислівники.

Найбільша кількість суспільно-політичних суфіксальних дериватів – **іменники**. Серед суфіксів, що утворюють **назви осіб**, абсолютні лідери продуктивності – форманти **-ець** та **-івець**, їх похідні характеризують людину за партійною належністю: *ляшківець, опоблоківець, порошенківець, тимошенківець, ударівець*; участю в певних протестних акціях: *автомайданівець, майданівець*; місцем роботи: *беркутівець, омонівець*; за особливостями ідеології, світогляду: *бандерівець*, за поведінковими рисами: *самовисуванець*.

Агентивний характер має суфікс **-ник**, за допомогою якого утворені суспільно-політичні одиниці *мітингувальник, переговорник/переговорник*.

Традиційні для суспільно-політичних одиниць ідеологічного спрямування суфікси на позначення певних світоглядних концепцій **-изм/-ізм** та їх послідовників **-ист/-іст** утворили невелику кількість неологізмів: *рашист, рашизм, мультикультуралізм, путінізм*. На нашу думку, це зумовлено відносною нейтральністю афіксів, які для експресивності отриманих одиниць повинні приєднуватися до стилістично забарвлених основ.

У мові інтернет-видань функціонують оцінні номінації прихильників чи противників певного світогляду, утворені формантами **-філ**: *елизаветофіл, зрадофіл, путінофіл* та **-фоб**: *ісламофоб, українофоб*.

Суспільно-політичну лексику не оминула тенденція до інтелектуалізації української літературної мови, на якій наголошують автори монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» [2, с. 3]. Така тенденція виявляється у збільшенні числа дериватів – **абстрактних іменників**. Наприклад, до формантів, що приєднуються до іменникових основ, належать: **-ств(о)** (від назви особи – зі значенням 'діяльність цієї особи'): *зрадофільство, казнокрадство, кнопкодавство, мерство, тролерство*; **-фобі(я)**: *бандерофобія, українофобія*; **-краті(я)**: *путінократія*; **-ин(а)**: «кісельовщина».

Зафіксовано іменники, утворені шляхом додавання суфікса **-ість** до прикметникових основ: *елітарність, європейськість, непублічність*.

Абстрактні віддієслівні іменники із суспільно-політичною семантикою утворено за допомогою двох продуктивних формантів: **-аці(я)**: *декомунізація*,

децентралізація, легітимізація, популяризація, реструктуризація, шустеризація; **-нн(я)**: агресування, адміністрування, санкціонування, тітушкування.

Окремі суспільно-політичні неолексеми утворені нетиповими для цієї частини словникового складу формантами: **-н(я)** (зі значенням збірності): *тітушня*; **-ик** (демінутивний, у такому контексті виражає зневагу): *фашик*; **-к(а)** (назва правопису – порівн. *кулішівка, драгоманівка*, іронічний контекст): *азірівка*.

Деривація зафіксованих **прикметникових** одиниць суспільно-політичної лексики відбувається за допомогою низки суфіксів: **-ськ(ий)** – *вишиватницький, грантоїдський, ісламофобський*; **-ійн(ий)** – *дерегуляційний, санкційний*; **-ичн(ий)** – *аферистичний, єврооптимістичний, технократичний*; **-н(ий)** – *шароварний*; **-ов(ий)** – *фейковий*.

Дієслівні неологізми у сфері суспільно-політичного життя нечисленні. Вони утворені продуктивними суфіксами **-ува(ти)**: *легітимізувати, тітушкувати, фашизувати*; **-и(ти)**: *волонтерити*; а також поєднанням суфікса із постфіксом **-ува(ти)ся**: *тушкуватися*.

Зафіксовано один неологізм-**прислівник**, утворений додаванням суфікса **-и**: *антипутінськи*.

Малопродуктивним у деривації суспільно-політичної лексики є **префіксально-суфіксальний** спосіб – за допомогою префікса і суфікса (біморфемі). У масиві аналізованих неологізмів він представлений лексевою *привладний*.

Слів, утворених за допомогою **флексивного** способу, в інтернет-виданнях 2012–2017 рр. не виявлено.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, в інтернет-виданнях за 2012–2017 рр. зафіксовано значну кількість суспільно-політичних неолексем, утворених за допомогою афіксів. Найпродуктивнішим способом афіксального словотворення є префіксальний, проте суфіксальний помітно випереджає його за різноманітністю формантів. Найбільше похідних слів суспільно-політичної тематики утворено за допомогою формантів *не-, анти-, про-, до-, пост-, євро-, де-, псевдо-, квазі-*. Зафіксовано новий для системи української літературної мови префіксоїд *e-* та нове значення префікса *пост-*. Поодинокі випадки неолексем із префіксами *він-, гіпер-, топ-, супер-, мікро-, онлайн-, пере-, ре-, пра-*. Суфіксальні форманти у суспільно-політичній лексиці слугують для деривації номінацій осіб за поглядами або роллю в житті соціуму (*-ець, -івець, -ник, -ист/-іст, -філ, -фоб*), абстрактних назв політичних та світоглядних концепцій (*-изм/-ізм, -ств(о), -фобі(я)*), явищ та процесів суспільного життя (*-краті(я), -ин(а) -ість, -аці(я), -нн(я)*). Окрім цього, суфікси слугують творенню прикметників (*-ськ(ий), -ійн(ий), -ичн(ий), -н(ий), -ов(ий)*), дієслів (*-ува(ти), -и(ти), -ува(ти)ся*) та прислівників (*-и*). Щодо подальших досліджень, то висвітлення заслуговує структурний аналіз нових складних і складноскорочених слів, а також

продуктів безафіксного словотворення, які поповнили суспільно-політичну лексику української мови.

Список використаної літератури

1. Активні ресурси сучасної української номінації: ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко та ін.; [відп. ред. Є. А. Карпіловська]. – К. : ТОВ «КММ», 2013. – 416 с.
2. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
3. Карпіловська Є. А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: Регулятори системної рівноваги / Є. А. Карпіловська // Мовознавство. – 2008. – № 2/3. – С. 148–158.
4. Лук'яненко С. С. Лексико-словотвірні інновації в українському соціально-політичному назовництві : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / С. С. Лук'яненко. – Х., 2009. – 18 с.
5. Нелюба А. М. Лексико-словотвірні інновації. 2012–2013 : словник / А. М. Нелюба, Є. О. Редько; [заг. ред. А. М. Нелюби]. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2014. – 172 с.
6. Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перефразистикон : монографія / М. І. Степаненко. – Харків : Видавець Іванеченко І. С., 2017. – 616 с.
7. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
8. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття / Л. В. Струганець. – Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с.
9. Українська мова : Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана», 2004. – 824 с.

Костюк Юлія. Афіксальное словообразование общественно-политической неолексики. Стаття посвящена аналізу общественно-политических неологизмов современного украинского языка, образованных с помощью аффиксации, на материале публикаций интернет-изданий 2012–2017 гг. Среди аффиксальных способов деривации преобладали приставочный и суффиксальный, поэтому рассмотрены и охарактеризованы форманты, активно функционирующие в течение исследуемого периода. Зафиксировано, что, несмотря на количественное доминирование общественно-политических неологизмов, образованных с помощью приставок, суффиксы более разнообразны, кроме того среди них больше исконно украинских морфем. Также с помощью структурно-семантического анализа обнаружен новый для системы украинского языка префиксоид *e-* и новое значение приставки *post-*, обусловленные влиянием общественно-политических реалий.

Ключевые слова: общественно-политическая лексика, неолексика, неологизм, аффиксальное словообразования, неформант.

Kostiuk Yuliia. The Socio-Political Neo-Lexemes: Affixal Word-Formation Model. The article analyzes derivational peculiarities of the socio-political neologisms in the modern Ukrainian language, which have been identified in the publications of the internet-media since 2012. The emphasis is laid on prefixation and suffixation which are the most productive ways of the affixal derivation in this stratum of the lexicon. The importance is placed on the affixes which are actively used in the formation of the Ukrainian neologisms. The revealed examples

are examined and described. Despite the quantitative predomination of the new socio-political units formed with the help of prefixes, the suffixation represents more diverse complex. Most of the suffixes are primordially of Ukrainian origin, whereas a lot of prefixes are of international origin. The conducted structural and semantic analysis allowed identifying a new prefix e- and new meaning of the prefix post-, whose development has been influenced by the social and political reality.

Key words: socio-political vocabulary, neologism, derivation, affix, the Ukrainian language.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2017